

Илија Велев

Институт за македонска литература
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
ilijavelev@yahoo.com

ВИЗАНТИСКИОТ ХИМНОГРАФСКИ ЦИКЛУС ЗА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Општите согледби за почетниот одраз на култот кон св. Климент Охридски во химнографската книжевна и црковномузичка традиција се стекнуваат преку сознанието за најстарата нему посветена словенска Служба. Имено, во досегашните истражувања веќе е потврдено дека набргу по смртта на св. Климент Охридски (†916) неговите ученици, блиските соработници, клирот и верниците спонтано му го организирале воспоставувањето на светителскиот култ. Притоа тие почнале да му го чествуваат светителскиот спомен и слава во богослужењето над гробот каде бил сохраниет, како и во храмовите од Светиклиментовата епископска диоцеза. За таа цел следело составувањето на првите химнографски песнопеења посветени на св. Климент Охридски, кои вообичаено биле во форма на култна (односно литургиска) поезија со пофално опеан карактер. Како што се ширел и се развивал неговиот светителски култ, така и разновидните составувани оригинални словенски песнопеења се подредиле според нивната богослужбена намена во мозаичната структура на првата Служба за овој доследен продолжувач на изворната кирилometодиевска духовна и просветителска традиција. Во основата словенските песнопеења интегрирани во Службата за св. Климент Охридски го следеле канонскиот општохристијански литургиско-музички осмогласен систем: но овојпат – тој бил усогласен со структурно-типолошките форми на западната Солунска литургија (Пентковски 2007: 19) и се приспособил на изворните кирилometодиевски творечки и богослужбено-воспевни обрасци. Оваа оригинална словенска Служба, заедно со химнографското творештво на св. Климент Охридски и на неговите непосредни соработници св. Наум и Константин Презвитер, стана-

ле изворни карактеристики на штотуку формираната Охридска (Светиклиментова) химнографска школа.¹ На тој начин продолжил да се величи и да се слави светителскиот култ на св. Климент и се предизвикувало посвечено богослужбено доживување на неговите црковни празници: успението на 27 јули/9 август и подоцна за именденот 25 ноември/8 декември. Меѓутоа, отежнувачка околност за попрецизни истражувања на ова оригинална словенска химнографска творба е што не е зачуван нејзиниот протограф, а ниту е откриен поран препис приближно близок до периодот на нејзиното настанување. Следствено, старословенската Служба за св. Климент Охридски е позната само според еден зачуван препис во празничен минеј од 1435 година, кој се чува во Софиската народна библиотека бр. 122, стар инв. бр. 136 (Цоневиќ 1910: 89–91; Поп-Атанасов 2017: 253–254, бр. 436).²

Во недостаток од други порани зачувани или идентификувани преписи пред сè мора да се има предвид дека до периодот на настанувањето на единствениот досега зачуван препис на словенската Служба за св. Климент поминало петвековно нејзино реструктурирање, текстуално и богослужбено приспособување или компилирање. Тоа подразбира дека во тој поминат период процесите на литургиските реформи и на развојните црковномузички тенденции директно влијаеле да не се зачува типологијата на песнопеењата од оригиналниот химнографски протограф. Натаму оваа Служба доживувала извесни структурни, текстолошки и црковномузички трансформации преку претходните досега незачувани и неидентификувани бројни преписувања. Ваквата констатација јасно се потврди и во досегашните истражувања на повеќе химнолози, преку чии анализи се согледа дека: на структурен план составот и редоследот на песнопеењата во

¹ Ваквата констатација се согледува според евидентираниите стилски сличности на словенската Служба за св. Климент Охридски со зачуваните преписи на неговото оригинално химнографско творештво, како и на зачуваните преписи од идентификуваните химнографски песнопеења составувани од другите претставници на Охридската (Светиклиментова) химнографска школа – Константин Презвитер, св. Наум Охридски и други анонимни автори (Поп-Атанасов 2007: 131–132). Треба да се има предвид и тоа дека напоредно се развивала и источновизантиската, т.н. Константинополска литургиска традиција, одразена во словенската Плисковско-преславска химнографска школа во Бугарија – а која била различна од Охридската (Светиклиментова) химнографска школа (Поп-Атанасов 2020: 49).

² Единствениот препис на словенската Служба за св. Климент Охридски го откри Ефтим Спространов (1912: 347–351), при што натаму во палеославистиката се објавуваше во повеќе наврати. Види: Иванов 1931: 324–327; Антиќ и Поленаковиќ 1978: 126–130; Поп-Атанасов 2007: 133–140 и др. Во македонската палеославистика овој словенски химнографски состав беше преведен и објавен и на современ македонски јазик (Поленаковиќ 1966: 51–57; Пандев 2007: 60–61; Велев 2008: 171–176).

единствениот зачуван препис од 1435 година се организирани според нормите од развојната литургиска варијанта на Студискиот типик, канонски озваничен од почетокот на IX век; но на текстолошки план – се евидентира и дополнителната компилација со преземени песнопеења од византиските химнографски дела (грчката Служба за пренесувањето моштите на св. Јован Златоус, Канони за св. Јован Дамаскин и сл.); или, пак, подоцна во содржината дошло до нови содржински партиципации со песнопеења составувани според источновизантискиот химнографски образец. Ваквата состојба значително го оневозможува истражувањето за попрецизно да се согледа изворното книжевнотворечко и црковномузичко химнографско искуство кое се практикувало во богослужбената традиција од Светиклиментовиот период во Охридскиот духовен центар. Во тој прилог ги поврзуваме и истражувањата на Бојка Мирчева, според која токму и состојбата на структурната и текстуалната еволуција во единствениот зачуван препис од 1435 година придонела во канонот од прототипот на старословенската Служба за св. Климент да се наруши впишаниот фразов акростих (Мирчева 2000: 73–84). Доколку евентуално тоа било така, тогаш би постоела и веројатноста дека во акростихот се навело и името на химнописецот од редот на Светиклиментовите ученици.

Во тој прилог наведуваме дека токму и погоре изнесените согледувања и констатации им оневозможуваат на истражувачите да се стекнат со појасна претстава: на кој структурен начин и со која динамика во периодот меѓу IX/X и XI/XII век во Охридската (Светиклиментова) химнографска школа се одвивал преминот на западната солунска во источната константинополска византиска литургиска традиција? Следствено и многу појасно ќе се знаеше за духовниот и за културноисторискиот развој на просторот на Македонија поврзан со традицијата на кирилometодиевскиот и на светиклиментовскиот словенски химнографски прототип како книжевен и црковномузички извор, преку кој подоцна развојно се преточила западната солунска литургија во канонското клише на источновизантиската константинополска богослужбена и црковномузичка типологија.

Стартот на ваквиот сложен истражувачки процес единствено го препознаваме да почне со согледувањата од изворниот материјал што се нуди преку зачуваните преписи на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски. Поттикнувањето за неговото настанување и развој е тесно поврзано со згаснувањето на Самуиловото словенско владетелство во 1018 година, чија титуларна црква го имала духовниот континуитет на Светиклиментовиот архиерејски престол и таму сè уште се негувала изворната словенска црковнок-

нижевна и црковномузичка традиција сообразувана со западната солунска литургија. Меѓутоа, по крахот на словенското владетелство и враќањето на византискиот военополитички, црковен и културен протекторат во дијецезата на Охридската архиепископија почнало да се организира одвивање на византискогрчка богослужба според обрците на источната константинополска литургија. Притоа почнале да се забрануваат и да се заменуваат старословенските литургиски и богослужбени книги, на тој начин и истиснувајќи ја дотогаш традиционалната типологија на солунската литургија. Автоматски тоа значело и наметнување појава на своевидна дистинкција во црквоното пеење. Дури и при примена на порепресивни мерки за побрзо наметнување на византискиот црковнополитички диктат со забрани на словенските книги, со богослужење на византискогрчки јазик наместо на старословенски, како и со примена на источниот константинополски литургиски обред наместо западниот – солунски, сепак и на подолг период не се успеало целосно да се потисне изворната светиклиментовска писмена, книжевна и црковномузичка традиција. Морало да се бараат нови форми за да се привлече словенската христијанска паства кон византискиот духовен протекторат, но и за да се одржи самостојноста на Охридската архиепископија. Приоритетно било да се неутрализира какво и да е апостолско влијание во духовниот и културен живот, што подразбирало и истиснување на западната солунска литургија. Затоа се пристапило кон нови напластувања во исклучително популарниот култ за св. Климент Охридски меѓу словеномакедонската паства, официјализирајќи се неговиот светителски спомен и слава во византиската богослужбена и проповедна црковна практика – но само во границите на Охридската дијецеза. Така, кон крајот на XI век се составиле пространо житие и служба за охридскиот светител напишани на византискогрчки јазик, но содржините биле приспособувани на византиските црковнополитички интереси и богослужбените упатства се усогласиле кон источната константинополска литургија. Дури може да се претпостави дека одлуката богослужбено да се промени датумот за чествување на св. Климент од 27 јули/9 август на 25 ноември/8 декември имало значајна доза на влијание од византиските за тоа време актуелни црковнополитички интереси. Следствено во тој актуелен црковнополитички дух почнало понагласено да се истиснува словенското глаголичко писмо, а истото да се заменува со кириличното писмо – кое ортографски и семиолошки е поблизу до византискогрчкото во тоа време.

Византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски бил составуван, дополнуван или редактиран на византискогрчки ја-

зик и богослужбено воспеван според студискиот или ерусалимскиот типик на источната константинополска литургија во подолг развоен период, кој траел од крајот на XI до XVIII век. Авторските книжевни и црковномузички партиципации биле творечки ангажман на истакнатите поглавари на Охридската архиепископија, по род Византијци: Теофилакт, Димитриј Хоматијан, Константин Кавасила, Григориј, како и драчкиот митрополит Козма и јеромонахот Атанасиј Пароски во манастирот „Св. Јоан Крстител“ во Бер (Егејска Македонија). Поголемиот дел од химнолозите коишто го проучуваа византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски дури напоменуваат за евентуално постоење на т.н. „полна грчка служба“. Сепак, грчкиот палеославист и медиевист Константинос Нихоритис правилно претпочитува терминолошки да се користи определницата „византиски химнографски циклус“ при научните толкувања од кој и да е аспект на проследување (Нихоритис 1990: 142).

Теофилакт бил првиот византиски охридски архиепископ (1089/1090 – октомври 1109) кој составил Служба за св. Климент Охридски, а со цел преку популарноста на неговиот култ да ја привлече и лојалноста на локалната словенска паства кон византискиот духовен протекторат. Околу 1090 година тој извршил дополнување на празнувањето за упокоението на светителот под 27 јули/9 август, промовирајќи го и богослужбено прославувањето на неговиот именден под 25 ноември/8 декември – а што се поврзува со споменот и славата на св. Климент I папата Римски. Впрочем структурната, текстолошката и црковномузичката основа на Службата за св. Климент Охридски ги составил според обрасците на Службата за св. Климент I папата Римски – чие авторство му се припишува на химнописецот Теофан Начертани /†847/ (Велев 2017: 131; Велев 2021: 80). Се смета дека структурата на најстарата византиска Служба за св. Климент Охридски била дводелна, богослужбено устроена според упатствата на Студискиот типик: со песнопеења за на вечерната и на утрената (Нихоритис 1991: 157–173). Досега се вршени повеќе обиди за да се реконструира структурата со песнопеењата составени од Теофилакт, а кои станале составен дел на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски. Нашите истражувања се најблиску до констатациите на Константинос Нихоритис (1990: 148–170 и 216–272) и на Марија Јовчева (Јовчева 2003: 672). Имено, во вечерниот дел на Службата составена од Теофилакт би требало да се идентификуваат следниве песнопеења: 3 стихири на „Господи возвах“ на 2-ри глас; 2 или евентуално 3 стиховни стихири на 6-ти глас; слава на истиот 6-ти глас и отпусен тропар. Во делот на утрената ги евидентираме: канон

на 8-ми глас, со седален по третата песна – а кондак и икос по шестата песна; како и експостилариј или светилен на 4-ти глас (Велев 2017: 130).

Околу 1230 година и византискиот охридски архиепископ Димитриј Хоматијан (1216–1234/1235) составил нова дводелна Служба за св. Климент Охридски, отворајќи го творечкиот и богослужбен процес на проширување со дополнувања на византискиот химнографски циклус за охридскиот светител и словенски просветител. Со новата химнографска творба требало дополнително да се богослужбува за празнувањето на 27 јули/9 август, првобитниот датум кога се чествувало блаженото упокојување на светителот со неговата најстара старословенска Служба. Непосредниот повод да се состави ново богослужбено песнопеење бил свечениот чин на откопувањето од гробот и положувањето на светителските мошти во посебно ковчеже (ракла), а кога и се возобновил манастирскиот храм „Св. Пантелејмон“ на Плаошник во Охрид. Интересно е да се истакне дека во делот на Службата за на утрена се идентификувани 3 канони посветени на св. Климент, од кои првиот се пее на 1-ви глас, вториот на 4-ти глас и третиот на 8-ми глас. Непрецизната зачувана содржинска смисла во фразовите акростихови од каноните ги поттикна некои од истражувачите да претпостават дека е можно Хоматијан да составил полн циклус од 8 канони во новата византиска Служба за св. Климент Охридски. Секој од нив редоследно се пеел на сите 8 гласови од византискиот осмогласен литургиски систем на црковно пеење.³ Тоа би значело дека останатите 5 канони досега не се зачувани во преписите, или не се идентификувани во ракописната традиција. Иако потемелните истражувања на Константинос Нихоритис (1990) ја отфрлаат ваквата можност. Освен 3-те канони, на Хоматијан му се припишува авторството уште на: 4 стихири на „Господи возвах“ на 3-ти глас; три стиховни стихири и слава на 6-ти глас; уште други три стихири на „Господи возвах“ и наредни три стиховни стихири на 4-ти глас; отпусен тропар на 3-ти глас; два седални тропари на 4-ти глас, како и друг седален на 3-ти глас. Ваквата авторска идентификација упатува на констатацијата дека речиси целиот застапен состав на Службата за св. Климент Охридски во преписот од светогорскиот манастир Ватопед бр. 1134 датиран кон крајот на XIV и почетокот на XV век бил структурно формиран со песнопеењата од архиепископот Хоматијан (Велев 2017: 131–132).

³ Со таков став се истакнаа некои од истражувачите за св. Климент Охридски, како што се: Παλαδόπουλος-Κεραμεύς 1898: 75–77; Туницкиј 1913; Теодорв-Балан 1919; Џовчева 2003 и др.

Хоматијан составил и дополнителен Молебен канон за св. Климент (Параклис), што се пеел на посвечениот 8-ми глас. Авторството го потврдил во акростих. Такви химнографски состави им се посветувале на светители со помасовен култен авторитет, каков што имал и св. Климент Охридски. Не може со сигурност да се тврди дека Молебниот канон бил дел од структурното јадро на друга специјална Молебна служба за св. Климент, иако постојат и такви претпоставки (Йовчева 2003: 673). Станува збор за дополнително структурно песнопеење во однос на Службата, кое Хоматијан го наменил за помасовен молитвено-празничен обред надвор од храмот – кога се прославувал патронот на градот Охрид.

Во 50-тите и 60-тите години на XIII век и византискиот охридски архиепископ Константин Кавасила го збогатил химнографскиот циклус за св. Климент Охридски, а со цел преку неговиот култ да го одржува стабилен духовниот статус на охридската архиепископска катедра. Нему му се определува химнографското авторство на уште еден Молебен канон посветен на охридскиот светител, а му се припишува и составувањето на Литијни стихири. Овие песнопеења богослужбено биле наменети за празнување на блаженото упокојување на св. Климент Охридски, на 27 јули/9 август.

Во почетокот на XIV век охридскиот архиепископ Григориј го заокружил византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски, збогатувајќи ја неговата Служба со дополнителни песнопеења во согласност со новите реформирани литургиски упатства според Ерусалимскиот типик. Првобитната основа на Теофилактовата служба се рекомпонирала од дводелна во троделна химнографска композиција, а архиепископот Григориј составил нови песнопеења со кои требало да се богослужи при празничниот дел на Големата вечерна. Како негови химнографски состави се сметаат: три стихири на Господи возвах и слава на 6-ти глас, како и три стиховни стихири на 2-ри глас.

Кон крајот на XVII век драчкиот митрополит Козма го проширил византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски со популарните во тоа време песнопеења во православната богослужба познати како Величанија (*εὐκλόμια*, или *μεγαλνάρεια*). Се претпоставува дека ваквата творечка партиципација за богослужбено величење на Светиклиментовиот култ Козма ја авторизирал во својство на епитроп (настојател) на Охридската архиепископија, во периодот пред да стане драчки митрополит во 1694 година (Снегаров 1995: 224). Всушност, тогаш се составиле 5 величанија со славословно култно истакнување на името на св. Климент Охридски (Нихоритис 1990: 169–170).

Последниот химнографски прилог за св. Климент Охридски се составил во почетокот на XVIII век од јеромонахот Атанасиј Пароски (1725–1813) во манастирот „Св. Јоан Крстител“ во Бер (Егејска Македонија), кога таму се пренел дел од моштите со главата на светителот како света реликвија. По тој повод јеромонахот Пароски составил подобни стихири и дополнително ги вклучил во т.н. византиски химнографски циклус за св. Климент Охридски. Овие песнопеења се зачувани во печатеното венецијанско издание од 1784 година на Службата за св. Климент Охридски.

Византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски се зачувал преку различни прегрупирани структурни форми во ракописни преписи, печатени изданија, како и во словенскиот превод.

Во досегашните истражувања се идентификувани 5 преписи од византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски. Уште Иван Снегаров открил два преписи во охридската црква „Св. Богородица“ – Перивлепта. Првиот бил во службен минеј за јули под инв. бр. 89 од XIV век, со чии застапени песнопеења било предвидено да се богослужбува на 27 јули/9 август, денот на упокојувањето на св. Климент Охридски. Вториот бил во празничен минеј пишуван од поп Марко во 1498 година, а песнопеењата биле поместени под 25 ноември/8 декември – денот кога се славел именденот на светителот заедно со споменот и славата на св. Климент папата Римски. За жал, двата ракописи не се зачувани (Снегаров 1956: 221–239). Третиот препис се идентификува во ракописен минеј од крајот на XIV и почетокот на XV век, што се наоѓа под бр. 1134 во ракописната збирка на светогорскиот манастир Ватопед – а е поместен под 25 ноември/8 декември (Нихоритис 1986: 66–71). Според структурата сличен на него е и четвртиот препис во друг ракописен минеј од 1520 година, што потекнува од светогорската Велика Лавра и денес се чува под бр. 2 при Универзитетската библиотека во американскиот град Урбана (Илионис). Последниот досега зачуван препис бил и најрано откриен уште кон крајот на XIX век од страна на Георги Баласчев (Баласчев 1898: VII–LXXXVI и 1–45), а којшто бил сопственост на македонскиот просветител Георги Бодлев – Бодле (1813–1882).

Византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски е зачуван и преку печатени изданија. Извесна структурна варијанта била печатена во т.н. Москополско издание од 1742 година, а го приредиле Григориј Константинидис и Михаил Гора со посвета на тогашниот охридски архиепископ Јоасаф. Во него биле вклучени две Служби за св. Климент Охридски, наменети поединечно за двете празнични богослужења на 25 ноември/8 декември и на 27 јули/9 ав-

густ (Мелоски 1996: 97 и 165–166). Во истражувањата се евидентира и неговото печатење во т.н. Венецијанско издание од 1748 година, што на структурен план главно ја следи варијантата на погоре споменатото Москополско издание од 1742 година. Канонот за св. Климент Охридски од Димитриј Хоматијан на 1-ви глас се отпечатил во т.н. Бератска служба за св. Седмочисленици од почетокот на XVIII век (Туницкиј 1913: 2–4 и 25–27).

Се претпоставува дека словенскиот превод на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски настанал кон крајот на XIII или во XIV век, а со цел за да се приспособи неговото словенско богослужуње според литургиската промена на Студискиот со Ерусалимскиот типик. Словенскиот превод на византискиот химнографски циклус е зачуван само преку еден препис во Струшкиот празничен минеј од крајот на XIV и почетокот на XV век, а којшто се чува во Софиската народна библиотека под бр. 542, стар инв. бр. 455 (Цонев 1923: 62–64; Поп-Атанасов 2017: 240, бр. 406). Истражувањата покажаа дека еден откинат лист од истиот препис во ракописот бил погрешно преподврзан во друг дел од празничниот минеј (Софија, Народна библиотека бр. 541, стар инв. бр. 350) (Цонев 1923: 62; Нихоритис 1990: 46; Баласчев 1898: 48).⁴ Во словенскиот превод химнографските песнопеења се подредени за богослужење при двете празнувања на светителот: за упокојувањето 27 јули/9 август и за именденот 25 ноември/8 декември. Напоменувамне дека понов црковнословенски превод на византискогрчката Служба за св. Климент Охридски извршил и истовремено го отпечатил Калистрат Зографски (стружанец, со мирско име Крстан Санцак) во 1901 година во Зографскиот манастир на Света Гора. Како предлошка за преведувањето му послужил Москополското издание од 1742 година (Зографски 1901).

Во неколку наврати основата на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски се преведуваше и на современ македонски јазик. Такви преводи извршија и објавија протоереј-ставрофор Боро Ангеловски во 1966 година и протоереј-ставрофор Јован Таковски во 2008 година. Најновите преводи на современ македонски јазик се појавија и во 2016 година од страна на протоѓаконот Николче Гурѓиноски (Службата за чествување на 25 ноември/8 декември) и на Виктор Недески (Службата за чествување на 27 јули/9 август). Во истото издание се помести и Акатистот за св. Климент Охридски од Александар Димоски (Свети Климент Охридски, 2016).

⁴ Во 1957 година Данаил Коцев-Бурски предал во Софијската народна библиотека уште 4 откинати листови, за кои се тврди дека се дел од Струшкиот празничен минеј (Христова, Караджова и Вутова 1996: 49–51, оп. бр. 1373).

Поради потиснувањето со текот на времето на словенската Служба за св. Климент Охридски составена од негов анонимен ученик при познатите историски црковнополитички процеси на просторот на Македонија, натаму византискиот химнографски циклус за охридскиот и македонски светител станал образецот за континуираниот развој на неговиот богослужбен култ – кој трае сè до нашата современост. Она што посебно треба да се истакне е дека преку богатото словенско и византиско химнографско творештво посветено на св. Климент Охридски, книжевната историја и палеомузикологијата изворно можат да го согледаат повеќеслојниот развој на македонската – и воопшто на сесловенската духовна и културна традиција.

Сепак и преку ова наше ново навраќање за значењето на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски уште еднаш се поттикнува императивот за понагласен интерес во истражувањата, а со цел да се продолжи со барањето на приближно задоволувачките одговори на можеби досега најсложениот предизвик што стои пред палеославистиката и пред палеомузикологијата: Дали постоел извесен црковнокнижевен и црковномузички континуитет на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски од крајот на XI век наваму со постарата традиција на Охридската (Светиклиментова) химнографска школа?

Имено, на текстолошко-содржинско ниво веројатно најстарата словенска Служба за св. Климент Охридски директно им послужила како изворна црковнопоетска инспирација на охридските архиепископи Теофилакт и Димитриј Хоматијан при составувањето на првичната структура на византискиот химнографски циклус. Меѓутоа, тоа попрецизно не може да се тврди и за подоцнежните учесници во натамошното развојно структурирање на византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски – се мисли на: охридските архиепископи Константин Кавасила и Григориј, како и на драчкиот митрополит Козма и на јеромонахот Атанасиј Пароски од манастирот „Св. Јоан Крстител“ во Бер (Егејска Македонија). Со поголема доза на веројатност констатираме дека меѓу старата словенска Служба за св. Климент Охридски и византискиот химнографски циклус за него настанал извесен структурен и црковномузички дисконтинуитет, зашто типологијата на византиските песнопеења отстапила од богослужбениот протообраз на западната Солунска литургија и се приспособувала на источната Константинополска литургија. Впрочем и во подоцнежните преписи на старата словенска Служба за св. Климент Охридски дошло до извесно богослужбено приспособување на песнопеењата кон црковномузичката традиција на источновизантиската

литургија, која од XI/XII век се воспоставила и во Охридската духовна дијецеза. За тоа најдобро може да посведочи и извесната структурна еволуција и црковномузичка трансформација на песнопеењата во единствениот зачуван препис на словенската Служба за св. Климент Охридски од 1435 година.

Следствено и за некои наредни истражувања сè уште останува приоритетно да се посвети дополнително внимание за доразјаснување на прашањето: постоело ли структурно типолошко надградување како последователност меѓу словенскиот химнографски протообраз и византискиот химнографски циклус за св. Климент Охридски?

Литература

- Антиќ, В., Поленаквиќ, Х. 1978. *Сѝраници од средновековнаѝа книжевносѝи*. Скопје: Македонска книга.
- Баласчев, Г. 1898. *Климент епископ Словенски и службата му по стар словенски превод. С една част грѝчки паралелен текст и едно факсимиле*. Софија: VII-LXXXVI и 1-45.
- Велев, И. 2008. *Македонска книжевносѝи IX–XVIII век*. Том 1. Проект *Македонска книжевносѝи во 130 ѝомови*. Битола: Влада на Република Македонија; Микена.
- Велев, И. 2021. *Поѓледи кон македонскаѝа кулѝурноистѝориска ѝтрадиција*. Скопје: Гирланда, 70–89.
- Велев, И. 2017. Химнографските состави за свети Климент Охридски во богослужбената и во книжевната традиција. Во: *Милениумскоѝо зрачење на св. Климентѝи Охридски*. Скопје: МАНУ, 123–138.
- Зографски, К. 1901. *Слѝжба иже во светых отца нашего архиеарха и чхдотворца Климента*. Софија.
- Ивановѝ, Ы. 1931. *Бѝлгарски старини изѝ Македонија*. Второ, допѝлнено издание. Софија: Дѝржавна печатница.
- Ыовчева, М. 2003. Служби за Климент Охридски. Во: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том III, П–С. Софија, 671–676.
- Мелоски, Х. 1996. *Московски зборник. Пролошки житија на светци*. Скопје: Библиотека MISCELLANEA BYZANTINO-MACEDONICA.
- Мирчева, Б. 2000. Службата за св. Климент Охридски в празничен минеј No 122 от Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методиј“ в Софија. Во: *Paleobulgarica*, XXIV, кн. 2. Софија, 70–84.
- Нихоритис, К. 1990. Атонската книжовна традиција в разпространението на Кирило-Методиевските извори. Во: *Кирило-Методиевски студии*, книга 7. Софија: Бѝлгарска академия на науките, 140–174, 216–272.
- Нихоритис, К. 1986. Неизвестни преписи от Службата и от Пространото житие на Климент Охридски. Во: *Кирило-Методиевски студии*, кн. 3. Софија, 66–71.

- Нихоритис, К. 1991. Теофилакт Охридски – автор на првичната гръцка служба в чест на Климент Охридски. Во: *Годишник на Софийския университет. Научен център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“*, 3 (83) за 1989 г. София, 157–173.
- Пандев, Д. 2007. *Охридска чиианка*. Охрид: Летра.
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Α. 1898. Βυζαντινά Ἀνάλεκτα. *Byzantinische Zeitschrift*, 8. Leipzig.
- Пентковский, А. 2007. Славянское богослужение и славянская гимнография византийского обряда в X веке. Во: *Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit. Beitrage einer internationalen Tagung*. Bonn, 7–10. Juni 2005. Paderborn: 16–26.
- Поленаковиќ, Х. 1966. Два прилога за Климент Охридски. Во: *Сиремеж*, бр. 3. Прилеп: 51–57.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2020. Охридската книжевна школа наспроти Плисковско-Преславската (Одлики и разлики). Во: *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време*. Скопје: МАНУ, 45–53.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2017. *Словенски ракописи од Македонија во сирански ракописни збирки X–XIX век*. Книга прва. *Археографски опис*. Скопје: МАНУ.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2007. *Средновековна македонска химнографија*. Скопје: Институт за македонска литература и Менора.
- Свети Климент Охридски. Хаџиографија и химнографија*. (2016). Охрид: „Канео“ при Дебарско-кичевска епархија – МПЦ-ОА.
- Снегаров, И. 1995. *История на Охридската архиепископија – патриарши*. Том 2. *От падането ѝ под Турците до нејното унищожение (1394–1767)*. Второ фототипно издание. София: Академично издателство „проф. Марин Дринов“.
- Снегаров, И. 1956. Неиздадени преписи от гръцки служби на св. Климент Охридски. Во: *Годишник на Духовната академия*, кн. 5. София: 221–239.
- Спространов, Е. 1912. Неизвестна служба на Климент, епископ словенски. Во: *Сборник в чест на проф. Л. Милетич по случай 25-годишната му книжовна дейност (1886–1911) от учениците му*. София: 347–351.
- Теодоров-Балан, А. 1919. *Свети Климент Охридски в книжовния помен и научното дирене*. София.
- Туницкий, Н. 1913. *Климент, епископ словенский*. Сергиев Посад.
- Христова, Б., Караджова, Д. и Вутова, Н. (1996). *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Том V. София: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Българска археографска комисија.
- Цоневъ, Б. 1910. *Описъ на ръкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София*. Том I. София: Държавна печатница.
- Цонев, Б. 1923. *Опис на славянските ръкописи в софийската Народна библиотека*. Том II. София.

Trapp, E. 1982. Die sieben Slavenapostel in der Liturgischen Dichtung. In: *Analecta Bollandiana*, 100, 469–489.

Ilija Velev

THE BYZANTINE HYMNGRAPHIC CYCLE
FOR ST. CLEMENT OF OHRID

S u m m a r y

The Byzantine hymngraphic cycle for St. Clement of Ohrid consists of composed or supplemented and redacted chants in the Byzantine Greek language, within the period from the end of the 11th to the 18th century. The author's church-musical and literary-hymngraphic contributions resulted from the creative engagement of prominent Byzantine heads of the Archbishopric of Ohrid: Theophylact, Dimitrij Homatijan, Constantine Kabasilas, Grigorij, as well as Kozma Drachki and Atanasij Paroski. The hymngraphic cycle was creatively organized for the needs of the Byzantine Greek liturgy instead of the Slavic one in the diocese of the Archbishopric of Ohrid, and when the Samuel's Empire ceased to exist, the Old Slavic liturgical books were also replaced by Byzantine-Greek ones. In fact, this new retrospection to the meaning of the Byzantine hymngraphic cycle for St. Clement of Ohrid, once again urges the imperative emphasizing the research interests, and aiming to continue the quest for more or less satisfactory answers to perhaps the most complex challenge facing paleo-Slavic studies and paleomusicology: Was there a certain ecclesiastical literary and musical continuity of the Byzantine hymngraphic cycle for St. Clement of Ohrid from the end of the 11th century onwards with the older tradition of the Ohrid (St. Clement's) Hymngraphic School?

Keywords: St. Clement of Ohrid, Ohrid (St. Clement's) Hymngraphic School, Byzantine hymnography

